

Bronisław Gembarzewski – zasłużony dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie

Bronisław Gembarzewski organizował Muzeum Narodowe w Warszawie, a następnie kierował nim przez dwadzieścia lat (1916–1936) (il. 1). Niestety, nazwisko dyrektora częściej kojarzone jest z historią wojskowości i ikonografią umundurowania. Opracowania omawiające powstanie, działalność, zbiory i wystawy stołecznego Muzeum marginalizują jego rolę, a niekiedy wręcz dyskredytują niekwestionowane osiągnięcia i sukcesy¹. Przypadający w 2022 roku jubileusz 160. rocznicy powstania jednego z największych polskich muzeów to doskonała okazja do przypomnienia wieloletniego dyrektora instytucji – jego twórcy i wybitnego muzealnika.

Omawiając działalność Bronisława Gembarzewskiego jako dyrektora Muzeum, należy pamiętać o okolicznościach, w jakich przyszło mu kierować warszawską placówką – u progu odrodzenia wolnej, niepodległej Polski. Na terenach zniszczonych i zdewastowanych po pierwszej wojnie światowej tworzyło się państwo, którego przez 123 lata nie było na mapie Europy. Polacy stanęli przed niebywałą szansą na odrodzenie własnego kraju – ojczyzny, o której marzyły przez lata kolejne pokolenia. Powstająca Rzeczpospolita nie miała ustalonych granic, rządu ani konstytucji, sytuacja ekonomiczna była nadzwyczaj trudna i niestabilna. Trzeba było ogromnego wysiłku wszystkich obywateli, aby stworzyć, odbudować, zorganizować oraz zaplanować rozwój gospodarczy nowego i zróżnicowanego wewnętrznie państwa. Potrzebna była reforma rolna i walutowa. Oświata i szkolnictwo, kultura i sztuka wymagały wielu koniecznych przekształceń oraz zmian. Wprowadzony powszechny obowiązek szkolny znacząco wpłynął na ograniczenie analfabetyzmu. Tworzące się polskie szkoły i ośrodki akademickie opracowywały swoje programy kształcenia, określały działalność naukową oraz dydaktyczną. Bardzo ważną rolę w integracji i tworzeniu tożsamości narodowej odgrywały istniejące na ziemiach polskich prywatne kolekcje, zbiory i muzea tworzone przez właścicieli o wysokim statusie społecznym. Powstawały one głównie z myślą o ocaleniu i ratowaniu pamiątek narodowych oraz zabytków. Miały one ocalić od zapomnienia ważne wydarzenia i wybitne postacie z historii Polski. Powstawały również zbiory, które miały charakter głównie naukowy, rozwijające się przy szkołach i uczelniach. W zaborze rosyjskim, z inicjatywy społecznej, powołano

¹ Zob. m.in.: Stanisław Lorentz, *Dzieje Muzeum Narodowego w Warszawie*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1962, R. 6, s. 27–34; idem, *Muzeum Narodowe w Warszawie jako placówka naukowa [w:] Przeszłość przyszłości... Księga pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Lorentza w setną rocznicę urodzin*, red. Dorota Folga-Januszewska, Ewa Micke-Broniarek, Andrzej Rottermund, Warszawa 1999, s. 31–51; Agnieszka Morawińska, *O Muzeum [w:] Rok Jubileuszowy 150-lecia Muzeum Narodowego w Warszawie pod Honorowym Patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Bronisława Komorowskiego / The 150th Anniversary of the National Museum in Warsaw Celebrated Under the Honorary Patronage of the President of the Republic of Poland Bronisław Komorowski*, przeł. Szymon Włoch, Warszawa 2012, s. 18–19; Jacek Dehnel, *Proteusz, czyli o przemianach. Spacerownik po historii Muzeum Narodowego w Warszawie*, wybór i opis materiału ikonograficznego Anna Małowska, Warszawa 2015, s. 95.

w 1860 roku Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych, które miało wspierać i popularyzować sztukę polską, natomiast powstałe w 1862 roku warszawskie Muzeum Sztuk Pięknych gromadziło różnorodne dzieła sztuki polskiej i europejskiej. W okresie zaborów nie możliwe było tworzenie muzeów państwowych. Właściwe uregulowanie i ustalenie priorytetów polityki kulturalnej wymagało szczególnego wysiłku i zdolności dyplomatycznych. Bronisław Gembarzewski² miał świadomość znaczenia materialnych świadectw narodowej przeszłości i doniosłej roli muzeów w tej nowej rzeczywistości.

Urodzony 30 maja 1872 roku w Petersburgu, w latach 1892–1896 studiował malarstwo w tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych, następnie zaś w Conservatoire national des arts et métiers w Paryżu. Interesował się historią wojska polskiego i umundurowaniem, był autorem kilku tysięcy rysunków polskich mundurów z różnych epok. U progu kariery zawodowej zajmował się porządkowaniem zbiorów Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu i Biblioteki Ordynacji Krasińskich. W 1913 roku został prezesem, później zaś członkiem honorowym Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Warszawie (il. 2), angażował się w działalność Cesarskiego Towarzystwa Historycznego Wojskowego w Petersburgu. Pracował również w Komisji Słownikowej Tymczasowej Rady Stanu. Był pomysłodawcą i kierownikiem Archiwum Ikonograficznego, które powstało 14 marca 1914 roku uchwałą Komitetu Kasy im. Józefa Mianowskiego i gromadziło materiały związane z polskim życiem artystycznym: fotografie, rysunki i ilustracje. W 1916 roku Gembarzewski został członkiem rzeczywistym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Na stanowisko dyrektora miejskiego Muzeum Sztuk Pięknych, przekształconego następnie w Muzeum Narodowe, został powołany 1 marca tegoż roku. Jego decyzją Archiwum Ikonograficzne zostało włączone w strukturę

il. 1 | fig. 1

Medal ku czci Bronisława Gembarzewskiego
 | Medal in honour of Bronisław Gembarzewski,
 1937, proj. | designed by Stanisław Roman
 Lewandowski, wykonanie Zakład Wiktora
 Gontarczyka | made by Wiktor Gontarczyk's
 Workshop, Muzeum Narodowe w Warszawie
 | The National Museum in Warsaw

fol. | photo Muzeum Narodowe w Warszawie

² Archiwum Muzeum Narodowego w Warszawie (dalej: Archiwum MNW), sygn. 605c, Akta osobowe lit. G. Zob. też: Tomasz Siewierski, *Artysta, Historyk. Muzeolog. Życie i działalność Bronisława Gembarzewskiego*, „Bezpieczeństwo. Obronność. Socjologia” 2018, nr 1–2 (9–10), s. 83–112; Zofia Stefańska, *Wspomnienia pośmiertne. Bronisław Gembarzewski (1872–1941)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1938–1945, t. 31–38, s. 184–187.

il. 2 | fig. 2

Komitet Wystawy Starych Rycin Polskich ze zbioru Dominika Witke-Jeżewskiego, zorganizowanej przez Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości w kamienicy Baryczków w Warszawie | Committee of the Exhibition of Old Polish Prints from Dominik Witke-Jeżewski's collection organized by the Society for the Protection of Monuments of the Past in the Baryczka House in Warsaw. Siedzą od lewej: | Sitting from left are: Dr Alfred Lauterbach,

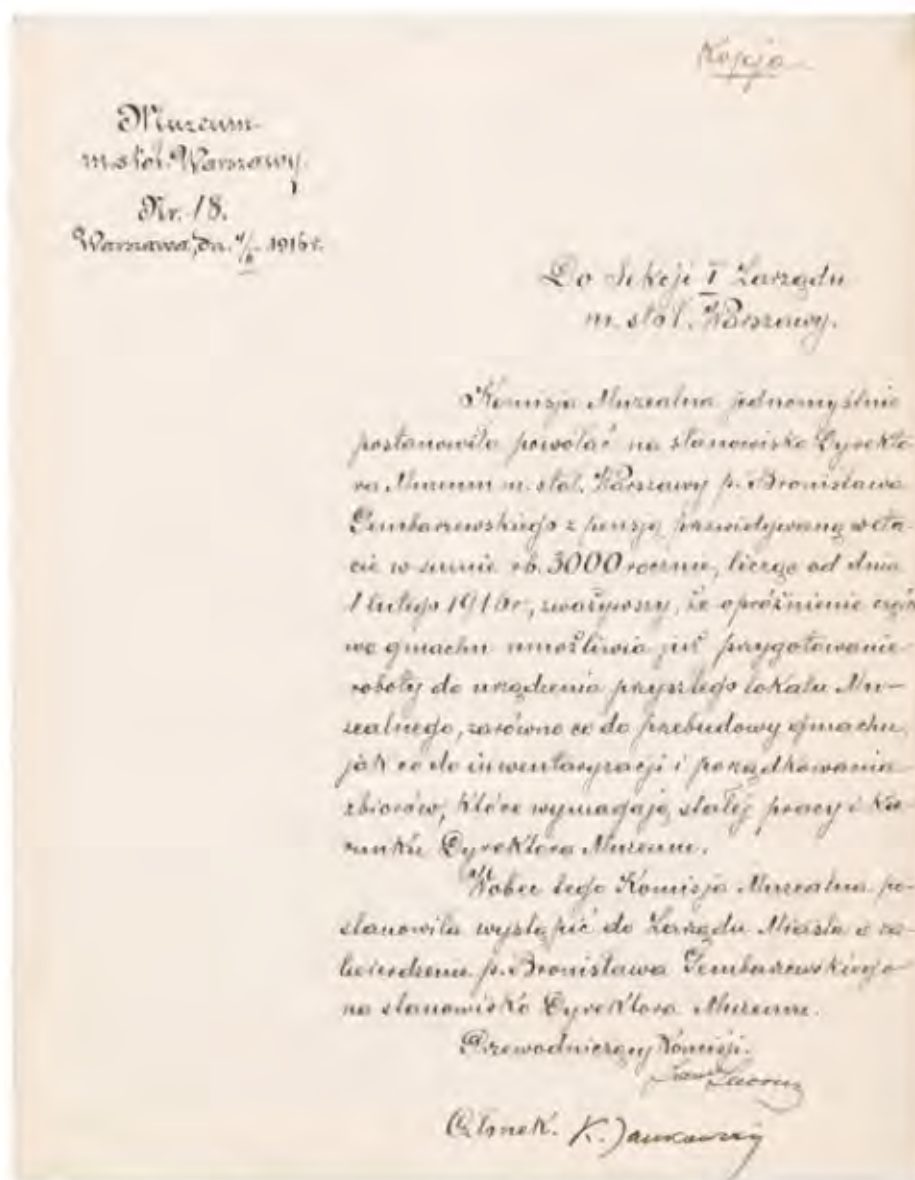
Henryk Fukier, [count] Edward hr. Krasinski, Anna Rzęśnicka, Dominik Witke-Jeżewski, dr Władysław Tatarkiewicz. Stoją od lewej: | Standing from left are: Władysław Jakubowski, Zuzanna Majewska, Piotr Chojnowski, Bronisław Gembarzewski, Władysław Kłyszewski, Maria Łazowska, Janina Groerówna, Warszawa | Warsaw 1914, fot. | photo Stanisław Nofok-Sowiński

fot. | photo Muzeum Narodowe w Warszawie

reorganizowanej placówki³. Od 20 lutego 1920 roku powierzono mu także funkcję dyrektora Muzeum Wojska. Rok później został awansowany na stopień pułkownika (w 1927 przeniesiony w stan spoczynku). W 1936 roku złożył dymisję z funkcji dyrektora MNW, ale kontynuował pracę jako dyrektor Muzeum Wojska. Po wybuchu drugiej wojny światowej aresztowany przez Niemców, na krótko trafił do więzienia na Pawiaku. Zmarł 11 grudnia 1941 roku w Warszawie, został pochowany na Powązkach.

Praca Gembarzewskiego koncentrowała się wokół polskiego życia artystycznego i kulturalnego, zbiorów i kolekcji oraz muzeów. Jako jeden z pierwszych

³ Katarzyna Mączewska, *Bronisława Gembarzewskiego Archiwum Ikonograficzne i jego rysownicy w latach 1914–1923*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. Nowa Seria” / „Journal of the National Museum in Warsaw. New Series” 2018, 7(43), s. 11–58.

il. 3 | fig. 3

Kopia listu Komisji Muzealnej do Sekcji Zarządu m. st. Warszawy, 4 lutego 1916, z prośbą o zatwierdzenie Bronisława Gembarzewskiego na stanowisko Dyrektora Muzeum, Archiwum Muzeum Narodowego w Warszawie | Copy of the Museum Committee's letter to the Administration of Warsaw, 4 February 1916, requesting the endorsement of Bronisław Gembarzewski as the Museum's Director, Archives of the National Museum in Warsaw

fol. 1 photo Muzeum Narodowe w Warszawie

dyrektorów podjął się trudu zorganizowania wzorcowej i wiodącej placówki kulturalnej – Muzeum Narodowego w Warszawie – której głównym celem miało być gromadzenie dzieł sztuki polskiej i pamiątek historycznych. Bez odpowiedniego lokalu, ze stosunkowo niedużymi zbiorami i brakiem wystarczających środków finansowych, za to z wielką energią, zapałem i inicjatywą zaczął organizować, porządkować i konserwować sukcesywnie powiększające się zbiory, a następnie udostępniać i opracowywać naukowo kolekcję muzyczną, która z czasem powiększała się o nowe zabytki.

Wybuch pierwszej wojny światowej spowodował wiele zmian w warszawskim Muzeum Sztuk Pięknych (utworzonym decyzją władz carskich 18 maja 1862). W roku 1915, po odejściu

il. 4 | fig. 4

Fragment rękopisu
Bronisława
Gembarzewskiego
„Ustawa muzealna”,
15 lipca 1918, Archiwum
Muzeum Narodowego
w Warszawie
| Fragment of Bronisław
Gembarzewski's
Museum Act
manuscript, 15 July
1918, Archives of
the National Museum
in Warsaw

fol. | photo Muzeum
Narodowe w Warszawie

Ustawa muzealna

15 VII 1918. 19.

Określenie i podział muzeów.

§1. Pod nazwą muzeów rozumieć należy instytucje, mające na celu z jednej strony konserwację i systematyczną klasyfikację, z drugiej zaś należyte udokonywanie dla nauki i sztuki oraz możliwie najdalej idące oddziaływanie na szerokie warstwy społeczne planowo gromadzonych zbiorów w zakresie sztuki, kultury i przyrody daną okolicy, miasta, diecezji kraju i wreszcie całego.

§2. Pod względem administracyjnym muzea dzielą się na utrzymywane: a) przez państwo, b) przez miasto, gminę, władze duchowne oraz osoby fizyczne i prawne, których państwo, przy pewnych określonych warunkach warunkach, ingerencji i nadzoru, może przyjąć opieki i skutecznej pomocy w postaci subwencji, przywilejów, darów, depozytów itp.

§3. Stosownie do celów muzeów i zadań instytucje muzealne dzielą się na:

- a) muzea główne (narodowe),
- b) muzea diecezjalne, miejskie i gminne,
- c) muzea specjalne.

Muzea główne (narodowe).

§4. Do kategorii muzeów głównych (narodowych), utrzymywanych wyłącznie przez państwo, należy:

- a) centralne muzeum przyrodnicze,
- b) centralne muzeum krajowe i narodowe,
- c) muzeum historyczno-polickie, mające na celu zbieranie całości kulturalnej dzieł sztuki polskiej przedmiejscowej, a potatem walczenia z nią, a nie z nią.

dyrektora honorowego Piusa Welońskiego⁴ i po opuszczeniu Warszawy przez Rosjan, jeszcze podczas okupacji niemieckiej kierownictwo placówki objęła Komisja Muzealna powołana 21 września przez Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy⁵. Głównym celem jej działalności była przede wszystkim reorganizacja istniejącej od ponad pięćdziesięciu lat instytucji. W skład Komisji wchodził m.in.: Bronisław Gembarzewski, Karol Jankowski⁶, Jan Kauzik⁷, Jan Lewiński⁸ i Eligiusz Niewiadomski⁹. Na wniosek Komisji dnia 1 marca 1916 roku Zarząd zaangażował na stanowisko dyrektora Bronisława Gembarzewskiego (il. 3). Jednocześnie Muzeum, które do tej pory przechowywało i prezentowało swoje zbiory w wynajmowanej kamienicy Neprosów przy ul. Wierzbowej 11 w Warszawie, otrzymało od władz miejskich nowe pomieszczenia tymczasowe w gmachu przy ul. Podwale 15. Po zatwierdzeniu opracowanego wcześniej regulaminu, uchwałą Zarządu z dnia 21 września 1916 roku, Muzeum Sztuk Pięknych zostało przekształcone w Muzeum Narodowe m.st. Warszawy i od tego czasu datuje się dynamiczny rozwój tej placówki. Organem zarządzającym Muzeum i odpowiedzialnym przed Zarządem był dyrektor, organem doradczym – Rada Muzealna¹⁰, a opiniodawczym – Komitet Nadzorczy¹¹.

Bronisław Gembarzewski bardzo aktywnie uczestniczył we wszystkich działaniach związanych z reorganizacją warszawskiego Muzeum. Był współautorem Regulaminu Tymczasowego Zarządu Muzeum Narodowego¹² oraz licznych opracowań dotyczących organizacji muzeów i projektów ustaw związanych z muzealnictwem w odradzającym się kraju (il. 4). W Archiwum MNW¹³ znajdują się m.in. rękopisy opracowań dyrektora, w których przedstawia on propozycje uporządkowania już istniejących polskich zbiorów i muzeów, proponuje ich zdefiniowanie i podział oraz projekty Tymczasowej Ustawy Muzealnej (1918). Gembarzewski napisał również wiele artykułów dotyczących funkcjonowania muzeów oraz ich znaczenia¹⁴. Opracował zasady udostępniania, porządkowania i konserwacji zbiorów¹⁵. Jako dyrektor Muzeum brał aktywny udział w pracach nad przygotowaniem Statutu Muzeum Narodowego w Warszawie¹⁶. Rada Miejska zatwierdziła Statut 14 kwietnia 1921 roku, określając Muzeum

⁴ Pius Weloński (1849–1931), rzeźbiarz, malarz, profesor i dyrektor warszawskiej Szkoły Rysunkowej (1904–1915), honorowy dyrektor Muzeum Sztuk Pięknych (1906–1915).

⁵ Archiwum MNW, sygn. 79, Akta Komisji Muzealnej – protokoły z posiedzeń.

⁶ Karol Marcin Bolesta-Jankowski (1868–1928), architekt, profesor Politechniki Warszawskiej, dziekan Wydziału Architektury (1923–1925).

⁷ Jan Kauzik (1869–1930), malarz, pedagog i wykładowca, kustosz warszawskiego Muzeum Sztuk Pięknych.

⁸ Jan Lewiński (1876–1939), geolog, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, założyciel warszawskiego Towarzystwa Naukowego (1907), kolekcjoner. Swoje zbiory numizmatów starożytnej Grecji i porcelany saskiej zapisem testamentowym przekazał MNW.

⁹ Eligiusz Niewiadomski (1869–1923), malarz, wykładowca i krytyk sztuki, społecznik, uczestnik walk o niepodległość, zabójca prezydenta RP Gabriela Narutowicza (1922).

¹⁰ Archiwum MNW, sygn. 259, Rada Muzealna.

¹¹ Archiwum MNW, sygn. 271, Protokoły Komitetu Nadzorczego MNW, Regulamin Komitetu Nadzorczego (1923), korespondencja.

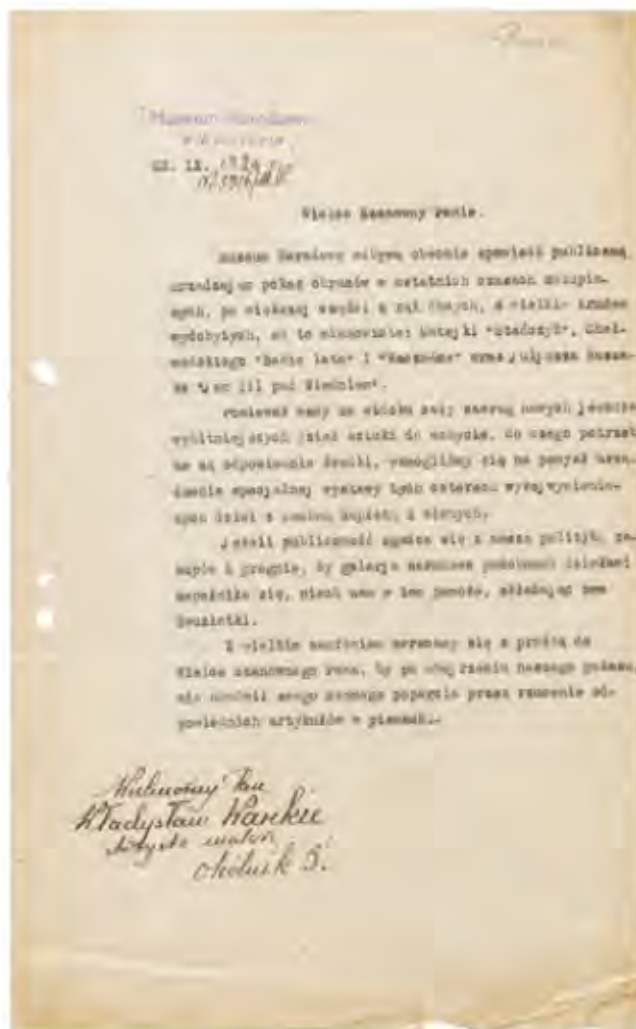
¹² Archiwum MNW, sygn. 235, Regulamin Tymczasowy Zarządu Muzeum Narodowego m.st. Warszawy.

¹³ Archiwum MNW, sygn. 262, Organizacja muzeów – opracowania i artykuły dyrektora Bronisława Gembarzewskiego dotyczące organizacji i funkcjonowania muzeów.

¹⁴ Zob. np. artykuł Bronisława Gembarzewskiego o stworzeniu Muzeum Narodowego opublikowany w „Kurierze Warszawskim” z dnia 30 V 1921 – zob. Archiwum MNW, sygn. 262.

¹⁵ Archiwum MNW, sygn. 254, Regulaminy, instrukcje i przepisy wewnętrzne MNW.

¹⁶ Archiwum MNW, sygn. 249a, Statut MNW – projekt, opinie, korespondencja.

il. 5 | fig. 5

Kopia listu Bronisława Gembarzewskiego do Władysława Wankiego, malarza publikującego w „Kurierze Warszawskim” i „Tygodniku Ilustrowanym”, 22 września 1924, Archiwum Muzeum Narodowego w Warszawie | Copy of Bronisław Gembarzewski's letter to Władysław Wankie, a painter publishing in *Kurier Warszawski* and *Tygodnik Ilustrowany*, 22 September 1924, Archives of the National Museum in Warsaw

fol. 1 photo Muzeum Narodowe w Warszawie

jako instytucję dobra ogólnonarodowego, powołaną do życia przez samorządową gminę miasta Warszawy. Jako główne zadania Muzeum wymieniono: planowe gromadzenie zbiorów w zakresie kultury polskiej i sztuki polskiej, w miarę możliwości także „wszechświatowej” oraz pamiątek historycznych polskich; należyte ich rozmieszczenie, systematyczną klasyfikację i konserwację; udostępnienie ich dla artystów i uczonych oraz najdalej idące oddziaływanie wychowawcze na szerokie warstwy społeczne. Statut był pierwszym dokumentem prawnym określającym organizację Muzeum i stanowił wzór powielany w wielu polskich instytucjach¹⁷.

Dyrektor Gembarzewski zaangażowany był również w życie społeczne stolicy. Przygotował projekt nowego mostu u wylotu ulicy Karowej w Warszawie, który miał powstać dla uczczenia pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego¹⁸, doradzał w sprawach konkursu na godło państwa polskiego¹⁹, czy Grobu Nieznanego Żołnierza. Pisał w sprawie ewentualnego wykorzystania pomieszczeń Zamku Królewskiego w Warszawie (1924) oraz w sprawie utworzenia uczelni artystycznej – Szkoły Sztuk Zdobniczych i Malarstwa (1928)²⁰. Był konsultantem historycznym wielu publikacji (np. *Polska, jej dzieje i kultura*, 1928; *Trylogia i Krzyżacy*, 1930), sztuk teatralnych (*Mazepa*, 1924; *Sen Srebrny Salomei*, 1926), oper (*Halka*, 1929) oraz filmów (*Pan Tadeusz*, 1928; *Księżna Łowicka*, 1932)²¹.

Nowa siedziba Muzeum przy ul. Podwale wymagała remontu i przebudowy²². Gembarzewski nadzorował cały proces przystosowania i adaptacji tej

¹⁷ Archiwum MNW, sygn. 249b, Statuty, regulaminy, ustawy i instrukcje różnych związków, organizacji, towarzystw i instytucji.

¹⁸ Archiwum MNW, sygn. 303, Uroczystości pogrzebowe Marszałka Józefa Piłsudskiego.

¹⁹ Archiwum MNW, sygn. 251, Różna korespondencja, m.in. dot. Muzeum Wojska.

²⁰ Archiwum MNW, sygn. 262, op. cit.

²¹ Archiwum MNW, sygn. 276, 279, 280, 291, 279b, 302b, Sprawozdania z działalności Muzeum Narodowego w Warszawie [z lat 1922–1936].

²² Komisja Muzealna na posiedzeniu 23 grudnia 1915 uznała dwupiętrowy budynek przy ul. Podwale 15 (dawny pałac Bazylianów) za odpowiedni do celów muzealnych. Zob. też: Archiwum MNW, sygn. 558, Budynek ul. Podwale 15 – sprawa oddania budynku na Muzeum, nadbudowa, remont.

nieruchomości na cele muzealne, polegający m.in. na nadbudowie piętra nad oficynami bocznymi²³. Niestety, budynek i jego wnętrza nie spełniały koniecznych wymogów. Małe i ciemne sale ogrzewano piecami, które niewątpliwie szkodziły zgromadzonemu zabytkom. Tłok i ciasnota uniemożliwiały właściwą prezentację dzieł sztuki. Dopiero 18 stycznia 1922 roku w odnowionych salach odbyła się oficjalna uroczystość, na której zaprezentowano publiczności zbiory Muzeum Narodowego²⁴. W kolejnych latach, dzięki zaangażowaniu dyrektora, oprócz stałej ekspozycji malarstwa polskiego, obcego i sztuki zdobniczej oraz działu wojskowego można było obejrzeć: *Wystawę Napoleońską* (1921), *Wystawę płaskorzeźby Teofila Lenartowicza – Rozstrzelanie Stanisława Bechiego we Włocławku w 1863 r.* (1924), *Wystawę obrazów zakupionych do zbiorów Muzeum w 1924 roku* (Jan Matejko – Stańczyk, Juliusz Kossak – Jan III pod Wiedniem, Józef Chełmoński – Babie lato, Kaczeńce, Wojciech Gerson – Powrót jeńców, Quentin Massys – Poborca podatków) (il. 5), *Wystawę pamiątek po Juliuszu Słowackim* (1927), *Wystawę Powstania Listopadowego* (1931), *Wystawę chińskich drzeworytów ludowych ze zbioru Witolda Jabłońskiego* (1933). Również dzięki wytrwałości i aktywności dyrektora w nowo wybudowanym gmachu przy alei 3 Maja (obecnie Aleje Jerozolimskie), oddanym częściowo do użytku 14 stycznia 1932 roku, mimo trwających nadal prac budowlanych, zaprezentowano publiczności następujące wystawy: *Wystawę grafiki polskiej ze zbiorów MNW* (1932), *Wystawę Powstania Styczniowego* (1933), *I Wystawę dokumentów i pamiątek Chopinowskich* (1932), *Pokaz obrazu Józefa Brandta – Odsiecz wiedeńska* (1932), *Wystawę zdjęć fotograficznych architektury staropeterskiej VII–XVII w.* (1932) – eksponowaną również w Paryżu i Berlinie, a następnie w ZSRR, *Dydaktyczną wystawę morską* (1935), *Wystawę przedmiotów sztuki Wschodu* (1935), *Wystawę obrazów ze zbiorów dr Jana Popławskiego* (1936), *Wystawę drzeworytów włoskich a chiaroscuro ze zbiorów Gabinetu Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie* (1936)²⁵. Gembarzewski był autorem katalogu *Wystawy Napoleońskiej* oraz wystawy zorganizowanej w setną rocznicę wybuchu powstania listopadowego. Zestawienie tytułów ekspozycji pozwala zaprzeczyć powielanym opiniom, że Muzeum Narodowe „[...] współuczestniczyło tylko w okresie 20 lat w zorganizowaniu trzech wystaw z Muzeum Wojska [...]”²⁶. Pamiętać należy również, że małe sale budynku na Podwalu nie stwarzały warunków dla zorganizowania spektakularnych pokazów, a nowy muzealny gmach budowano ponad dziesięć lat. Na ogromne uznanie zasługuje więc przygotowanie nawet mniejszych ekspozycji czy prezentacji. Frekwencję w Muzeum w tych trudnym okresie można określić jako imponującą. W latach 1922–1935 Muzeum Narodowe w Warszawie odwiedziło łącznie²⁷ ponad 380 tysięcy osób. Zbiory muzealne prezentowano i upowszechniano również w formie wydawnictw. Bronisław Gembarzewski był

²³ Anna Masłowska, *Z Krakowskiego na Podwał. Wędrowki Muzeum po Warszawie* [w:] *Marzenie i rzeczywistość. Gmach Muzeum Narodowego w Warszawie*, red. Piotr Kibort, kat. wyst., Muzeum Narodowe w Warszawie, 2016, Warszawa 2016, s. 28–33.

²⁴ Archiwum MNW, sygn. 263, Akt uroczystego otwarcia Muzeum Narodowego w gmachu przy ul. Podwale 15 dn. 18 I 1922.

²⁵ W Archiwum MNW akta związane z organizacją wystaw z l. 1932–1936 – zob. sygn. 479, 480, 481, 486a, 487, 488.

²⁶ S. Lorentz, *Muzeum Narodowe w Warszawie jako placówka...*, op. cit., s. 36.

²⁷ Dane o frekwencji zawarte w sprawozdaniach rocznych z działalności MNW: 1922 – Muzeum zwiedziło 42 991 osób, 1923 – Muzeum zwiedziło 63 391 osób, 1924 – 25 946, 1925 – 22 524, 1926 – 25 470, 1927/1928 – 23 784, 1928/1929 – 31 742, 1929/1930 – 22 446, 1930/1931 – 19 071, 1931/1932 – 9 718, 1932/1933 – 19 277, 1933/1934 – łącznie 18 640, 1934/1935 – 22 394, 1935/1936 – 29 584; odrębne zestawienie frekwencji za okres od roku 1922 do 6.12.1938 – zob. Archiwum MNW, sygn. 269.

autorem publikacji *Muzeum Narodowe w Warszawie. Wybór cenniejszych zabytków i dzieł sztuki*²⁸ (Kraków 1926). Trzy lata później ukazał się album prezentujący czterdzieści osiem wybranych dzieł z Galerii Malarstwa Obcego²⁹.

W czasie dwudziestoletniego okresu pracy Bronisława Gembarzewskiego na stanowisku dyrektora MNW dzięki zakupom, darom i legatom muzealne zbiory znacznie się powiększyły. Stanisław Lorentz pisał: „Jest to wielką zasługą dyr. Gembarzewskiego, że dzięki życzliwej pomocy Zarządu Miejskiego potrafił w ciągu kilkunastu lat tak pomnożyć zbiory, że – jeśli zwłaszcza wymienimy i malarstwo polskie z Zachęty – Muzeum Narodowe w Warszawie zajęło równorzędne miejsce obok Muzeum Narodowego w Krakowie”³⁰. Dzięki znajdującym się w Archiwum MNW szczegółowym sprawozdaniom z lat 1922–1936³¹ można dokładnie prześledzić dynamiczny wzrost liczby numerów inwentarzowych. Ogólny stan posiadania we wszystkich muzealnych działach wzrósł z 48 153 pozycji (stan na 31 grudnia 1922) do 126 136 (stan na 31 grudnia 1935), czyli ponad 2,6-krotnie. Zgodnie z obowiązującym muzealnym statutem kupowano przede wszystkim dzieła sztuki polskiej i z Polską związane. Obok dostępnych na rynku antykwarecznym i oferowanych do zakupu obrazów Jana Matejki, Józefa Chełmońskiego, Wojciecha Gersona, Maksymiliana i Aleksandra Gierymskich, Jacka Malczewskiego, Juliusza i Wojciecha Kossaków, Jana Piotra Norblina, Artura Grottgera, Józefa Brandta, Stanisława Wyspiańskiego, Marcella Bacciarellego, Marcina Zaleskiego i wielu innych, kupowano również muzealia z prywatnych kolekcji. Zbiory wzbogaciły szczególnie liczne w tym czasie darowizny. Nabywano również cenne dzieła sztuki europejskiej. Oprócz obrazów, rysunków i rycin nabywano zabytkowe meble, tkaniny, ceramikę i szkło, numizmaty, miniatury oraz przedmioty sztuki złotniczej³². Fundusze na zakupy pozyskiwano nie tylko w ramach budżetu przyznanego przez Zarząd Miejski. Powstałe m.in. z inicjatywy Gembarzewskiego Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Narodowego (1917) zgodnie ze swoją ustawą gromadziło środki na zakupy dzieł sztuki ze swoich składek, a także z darowizn, zapisów, dochodów z odczytów, biura porad i oceny, wystaw i wydawnictw³³. Z inicjatywy dyrektora, w 1924 roku zorganizowano w Teatrze Wielkim koncert (orkiestra pod dyktando Emila Młynarskiego), z którego dochód przeznaczono na zakup do muzealnych zbiorów oryginalnego fortepianu Chopina³⁴. Zasoby finansowe Muzeum zasiłyły wówczas także zyski ze sprzedaży odlewów maski pośmiertnej

²⁸ Było to wydawnictwo z serii *Muzea Polskie* pod red. Feliksa Koperę (t. 3), zawierające 373 opisy oraz reprodukcje wybranych zabytków i dzieł sztuki z warszawskiego Muzeum.

²⁹ Zob. *Muzeum Narodowe w Warszawie. Malarstwo obce. Wybór 48 dzieł / Musée National de Varsovie. Peinture étrangère. Choix de 48 œuvres* (podpisy pod ilustracjami także w języku francuskim), Warszawa 1929.

³⁰ Stanisław Lorentz, *Dzieje Muzeum Narodowego...*, op. cit., s. 29.

³¹ Archiwum MNW – zob. przyp. 14.

³² Przykładowo w 1925 zakupiono komplet insygniów królewskich Augusta III Sasa i jego żony, które są dzisiaj jedynym zachowanym kompletem insygniów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, faktycznie użytych podczas koronacji polskich władców. Archiwum MNW, sygn. 407, Odpisy rachunków za zakupione muzealia.

³³ Założycielami Towarzystwa byli: Maria Lubomirska, Czesław Baczyński, Bronisław Gembarzewski, Jan Krywult, Jan Lewiński i Tadeusz Rychter. Zgodę na powstanie Towarzystwa wyraził Cesarstwo-Niemiecki Prezydent Policji 17 listopada 1916. Stosowna Ustawa, wydana drukiem w 1917 regulowała cele, zadania i zasady funkcjonowania Towarzystwa. Jego członkami byli m.in.: Władysław Reymont, Maria Rodziewiczówna, Edward Krasinski, Karol Raczyński, Antoni Strzałecki, Dominik Witke-Jeżewski, Gustaw Soubise-Bisier, Feliks Łopiński. Zob. Archiwum MNW, sygn. 242a, 242b, 243a, 243b, 244, 339.

³⁴ Archiwum MNW, sygn. 437, Korespondencja w sprawie ofert składanych MNW na zakup muzealiów – ofercie na lit. C. cz. II – Materiały dotyczące zakupu fortepianu Fryderyka Chopina.

Chopina i okolicznościowej pocztówki z fortepianem oraz ze sprzedaży biletów wstępu do Muzeum³⁵ na I Wystawę dokumentów i pamiątek Chopinowskich zorganizowaną we współpracy z Warszawskim Towarzystwem Muzycznym (1932) (il. 6).

Prężnie działające Muzeum Narodowe w Warszawie i jego rosnący prestiż, aktywność i zaangażowanie Gembarzewskiego, przyciągały licznych donatorów, którzy corocznie przekazywali wiele, nierzadko bezcennych dzieł sztuki³⁶. Wśród darczyńców wymienić można nie tylko nazwiska wybitnych polskich kolekcjonerów i zbieraczy (m.in. Antoniego Strzałeckiego, Dominika Witke-Jeżewskiego, Władysława Semerau-Siemianowskiego, Jana Popławskiego, Władysława Alojzego Strzembosza, Franciszka Goldberg-Górskiego), lecz także artystów, przemysłowców, intelektualistów oraz obywateli, którzy w ten sposób spełniali swoją tak rozumianą patriotyczną powinność. Dary przekazywano również w formie licznych zapisów testamentowych (m.in. legat księdza Józefa Mrozowskiego, Karoliny Wereszczakowej, Seweryna Smolikowskiego, Jakuba i Aliny Glassów). W ówczesnej prasie, na prośbę dyrektora MNW, zamieszczano informacje o muzealnych darczyńcach i dobrodziejach³⁷. Była to swoista promocja i reklama stołecznej instytucji, która niewątpliwie zachęcała i przyciągała kolejnych ofiarodawców³⁸.

il. 6 | fig. 6

Zaproszenie na uroczyste otwarcie Pierwszej wystawy chopinowskiej w Muzeum Narodowym w Warszawie 17 marca 1932 oraz pocztówka z fortepianem Chopina zakupionym w 1924 do muzealnych zbiorów | Invitation to the official opening of the First Chopin Exhibition at the National Museum in Warsaw on 17 March 1932 and a postcard with Chopin's piano acquired for the museum's collection in 1924, druk. | printed by Zakłady Graficzne B. Wierzbicki i Spółka, Warszawa | Warsaw, 1924, Archiwum Muzeum Narodowego w Warszawie | Archives of the National Museum in Warsaw

fol. | photo Muzeum Narodowe w Warszawie

³⁵ Archiwum MNW, sygn. 192, Kontrolka wpływów osiągniętych ze sprzedaży biletów wejścia, odlewów maski pośmiertnej Chopina oraz pocztówek fortepianu Chopina na Pierwszej wystawie chopinowskiej.

³⁶ Według sprawozdań z działalności MNW, przykładowo: w 1924 – 138 darczyńców złożyło w darze 1000 przedmiotów, w 1927 – 162 darczyńców – 2 067 przedmiotów, w 1932–1933 – 202 darczyńców – 2360 przedmiotów.

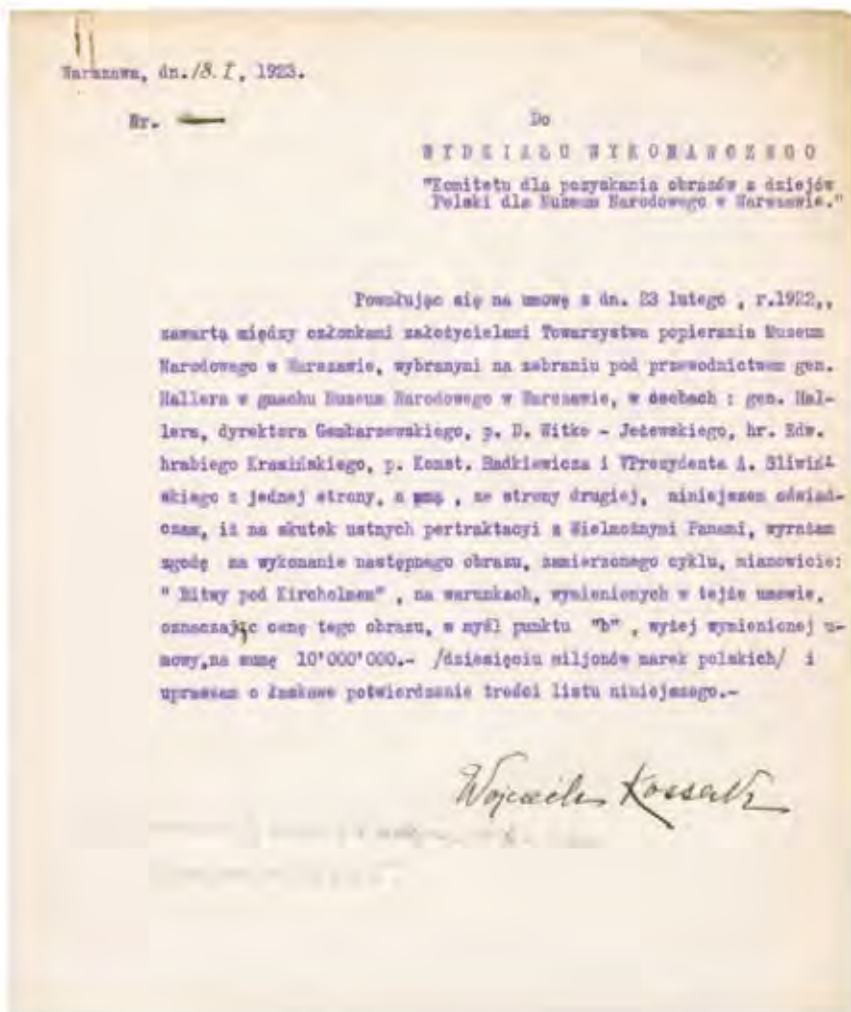
³⁷ Archiwum MNW, sygn. 281a, Informacja dla dziennikarzy i agencji prasowych dotycząca darów przekazywanych MNW.

³⁸ O donatorach warszawskiego Muzeum – zob. Marcin Romeyko-Hurko, „Szlachetna emulacja między ludźmi dobrej woli”. Jak obywatele stworzyli Muzeum Narodowe w Warszawie, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. Nowa Seria” / Journal of the National Museum in Warsaw. New Series” 2019, 8(40), s. 61–75.

il. 7 | fig. 7

List Wojciecha Kossaka do Komitetu dla pozyskania obrazów z dziejów Polski dla Muzeum Narodowego w Warszawie, 18 stycznia 1923, Archiwum Muzeum Narodowego w Warszawie | Wojciech Kossak's letter to the Committee for the Acquisition of Historical Polish Paintings for the National Museum in Warsaw, 18 January 1923, Archives of the National Museum in Warsaw

fol. 1 photo Muzeum Narodowe w Warszawie

Kolekcję muzyczną wzbogacały również depozyty, m.in. Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, Uniwersytetu Warszawskiego, Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych czy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa³⁹. Oryginalną formą pozyskania nowych muzealiów stało się powołanie Komitetu dla Pozyskania Obrazów z Dziejów Polski (1921)⁴⁰, którego pomysłodawcą i inicjatorem był również dyrektor MNW. W ramach działalności komitetu zawarto umowę z malarzem Wojciechem Kossakiem⁴¹ na wykonanie monumentalnych dzieł

³⁹ Stanisław Lorentz, *Muzeum Narodowe w Warszawie. Zarys historyczny*, Warszawa 1938, s. 31–37.

⁴⁰ W Archiwum MNW zachowały się: Statut Komitetu, odezwy, protokoły z posiedzeń oraz umowy z Wojciechem Kossakiem i korespondencja z artystą z lat 1921–1931. Zob. sygn. 393, 394, 395, 396, Komitet dla pozyskania obrazów z dziejów Polski.

⁴¹ Na zamówienie Komitetu powstały obrazy: *Sowiński na szaniecach Woli* (1922), *Bitwa pod Kirchholmem* (1925), *Grunwald* (1931).

przedstawiających chwałę oręża polskiego (il. 7). Koncepcja ta wpisywała się w jakże ważną i popularną w dwudziestoleciu międzywojennym ideę umacniania świadomości historycznej Polaków i kultuwowania tradycji patriotycznych.

Zgromadzone w latach 1916–1936 muzealia charakteryzowała ogromna różnorodność. Obok wielkich dzieł, stanowiących do dzisiaj dumę warszawskiej kolekcji, trafiły tu również przedmioty o nikłej wartości artystycznej, przekazywane najczęściej jako jeden ze składników daru czy legatu. Rada Muzealna podejmująca ostateczne decyzje w tym zakresie niekiedy godziła się na niezupełnie satysfakcjonujące rozstrzygnięcia⁴², by nie utracić okazji do pozyskania cennych obiektów. W kwestiach finansowych decyzje podejmował Zarząd Miasta, w ramach przydzielonego budżetu⁴³.

Pisząc o Bronisławie Gembarzewskim, należy koniecznie wspomnieć o dość nietypowej i niespotykanej formie wspomagania kierowanej przez niego placówki. Od stycznia 1921 roku przekazywał on na rzecz Muzeum (również Muzeum Wojska) część swojego wynagrodzenia – do maja 1925 roku była to równowartość jednej trzeciej jego poborów, później, do czerwca 1927 – jednej czwartej. W 1923 roku wsparł Muzeum jednorazowo swoim honorarium otrzymanym od redakcji *Słownika artystów polskich*. Podarował również jedenaście fotografii starej Warszawy, dwa srebrne medale nagrodowe Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu z 1892 i 1893 roku, tłok pieczętny, medal (upamiętnienie budowy Pałacu Staszica) i plakietę brązową (*Stefan Batory* Madeyskiego), dwa kaftaniki peniuary z ok. 1870, mentyk husarski, polską zbroję husarską, dwie książki oraz rodzinny dokument z 1863 roku na nazwisko Kazimierza Gembarzewskiego⁴⁴.

Zgodnie ze Statutem Muzeum nie tylko udostępniało gromadzone zbiory, lecz także stopniowo i sukcesywnie opracowywało je naukowo oraz udostępniało badaczom. Istotną i bardzo cenną „pomoc naukową” stanowiła biblioteka muzealna, posiadająca głównie publikacje z zakresu historii sztuki. Z inicjatywy dyrektora corocznie – sukcesywnie i metodycznie – dokonywano zakupów wydawnictw polskich i zagranicznych⁴⁵, a gromadzone księgozbiór, uzupełniany licznymi darami i przekazami, odgrywał ówczesnie niebywale istotną rolę. Historycy⁴⁶, konserwatorzy, architekci oraz artyści równie chętnie sięgali do zasobów muzealnego Archiwum Ikonograficznego. Gromadzone w nim materiały ilustrujące polską kulturę narodową: rysunki, odrysy, fotografie i wycinki prasowe wykorzystywano również w publikacjach⁴⁷. Ich wartość doceniono zwłaszcza podczas odbudowy stolicy ze zniszczeń drugiej wojny światowej.

⁴² Sprawozdanie z działalności MNW za rok 1934–1935: „Istnienie po roku 1915 w Warszawie jedynej zorganizowanej i dającej gwarancje trwałości, bezpieczeństwa i należytej opieki instytucji muzealnej o tym charakterze, jaką było i jest poniekąd dotychczas Muzeum Narodowe, skłaniało właścicieli do składania zbiorów tu właśnie jako darów [...]. Ewentualne nieprzyjmowanie darów i ograniczenie się do gromadzenia zbiorów z pewnych tylko działów według teoretycznie nakreślonego programu groziło całkowitą utratą dla społeczeństwa wielkiej nieraz wartości zbiorów lub poszczególnych przedmiotów przez ich sprzedaż za granicę, rozproszenie lub zgoła zniszczenie z powodu braku należytej konserwacji” – zob. Archiwum MNW, sygn. 302b.

⁴³ Archiwum MNW, sygn. 252, Uchwały Magistratu m.st. Warszawy dotyczące MNW wraz z korespondencją.

⁴⁴ Archiwum MNW, sygn. 605c, op. cit.

⁴⁵ Na przykład według sprawozdań z działalności MNW w 1927 zakupiono dla biblioteki 216 dzieł w 244 tomach. Na temat Biblioteki MNW zob. też Archiwum MNW, sygn. 536 do 551.

⁴⁶ Na przykład w 1922 z Archiwum Ikonograficznego skorzystało 128 osób. Zob. Archiwum MNW, sygn. 163, t. 1, Archiwum Ikonograficzne – frekwencja, preliminarze budżetowe, sprawozdania finansowe, listy płac, korespondencja.

⁴⁷ K. Mączewska, op. cit., s. 33–34.

il. 8 | fig. 8

Uroczystość wmurowania kamienia węgielnego pod budowę gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie przy Alei 3 Maja; symbolicznego aktu wmurowania dokonuje prezydent m.st. Warszawy Władysław Jabłoński, obok dyrektora Bronisław Gembarzewski (z melonikiem w dłoni), 15 czerwca 1927

Ceremonial laying of the foundation stone for the National Museum building in Warsaw on 3 Maja Avenue; the symbolic act is performed by the mayor of Warsaw Władysław Jabłoński; next to him stands director Bronisław Gembarzewski (with a bowler hat in hand). 15 June 1927. fot. | photo Jan Ryś

fot. | photo Muzeum Narodowe w Warszawie

Sukcesywnie powiększające się zbiory, brak odpowiednich sal wystawowych oraz pomieszczeń magazynowych i pracowni naukowych zobligowały dyrektora warszawskiej placówki do aktywnego działania na rzecz budowy nowego gmachu muzealnego⁴⁸. Gembarzewski doprowadził do konkursu na projekt nowej siedziby MNW w alei 3 Maja (obecnie Aleje Jerozolimskie), a następnie nadzorował i aktywnie uczestniczył w procesie wyłonienia zwycięskiego projektu⁴⁹. Komitet

⁴⁸ Magistrat Warszawy we wrześniu 1912 zakupił od Konsystorza Prawosławnego plac (ponad 23 000 m²) przy alei 3 Maja (obecnie – Aleje Jerozolimskie), zwany od nazwiska dzierżawcy Ogrodami Wahla, przeznaczony pod budowę gmachu warszawskiego Muzeum Sztuk Pięknych. W marcu 1913 powołany został Komitet Budowy, opracowywano warunki konkursu, zatwierdzone ostatecznie 21 maja 1914. Niestety wybuch pierwszej wojny światowej zniweczył wszystkie plany. Dopiero w grudniu 1923 magistrat zatwierdził wniosek Muzeum o wybudowanie nowego gmachu (zob. Archiwum MNW, sygn. 252, op. cit.) na działce w alei 3 Maja (ówczesna nazwa wschodniego odcinka Al. Jerozolimskich).

⁴⁹ Archiwum MNW, sygn. 297a, Sprawozdanie z budowy (z historią) gmachu Muzeum przy Al. 3-go Maja... Zob. też: Piotr Kibort, *Na Skarpie. Gmach Muzeum Narodowego w Warszawie – historia projektowania i budowy w latach 1919–1938* [w:] *Małżeństwo i rzeczywistość...*, op. cit., s. 34–75.

Budowy gmachu Muzeum zebrał się po raz pierwszy 26 kwietnia 1924 roku⁵⁰. Wstęp do programu pierwszego konkursu (ogłoszonego w maju) napisał Gembarzewski. Ponowny konkurs w 1926 roku zatwierdził do realizacji zamyśl profesora Politechniki Warszawskiej architekta Tadeusza Tołwińskiego⁵¹, który zaprojektował olbrzymi modernistyczny gmach składający się z siedmiu połączonych pawilonów. Uroczystość wmurowania kamienia węgielnego pod budowę odbyła się 15 czerwca 1927 roku z udziałem prezydenta miasta stołecznego Warszawy Władysława Jabłońskiego (il. 8)⁵². Po sześćdziesięciu pięciu latach perspektywa posiadania przez Muzeum Narodowe własnej nowoczesnej siedziby zaczęła nabierać konkretnych kształtów. Urzeczywistnienie tych od dawna formułowanych projektów i postulatów to niewątpliwa zasługa m.in. dyrektora Gembarzewskiego. Zaplanowana na trzy lata budowa wzbudzała w polskim społeczeństwie wiele emocji i dyskusji⁵³. Niestety, kryzys światowej gospodarki

il. 9 | fig. 9

Budowa Muzeum Narodowego przy alei 3 Maja w Warszawie, 13 października 1930 | Construction of the National Museum's seat on 3 Maja Avenue in Warsaw, 13 October 1930, fot. | photo Jan Malarski, Archiwum Muzeum Narodowego w Warszawie | Archives of the National Museum in Warsaw

fot. | photo Muzeum Narodowe w Warszawie

⁵⁰ Archiwum MNW, sygn. 560, Protokoły, wykazy spraw i wniosków rozpatrywanych na posiedzeniach ścisłego Komitetu Wykonawczego Budowy Muzeum Narodowego w Warszawie.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Archiwum MNW, sygn. 561, Akt erekcyjny MNW – tekst aktu wmurowanego w podwaliny gmachu..., sygn. 562, Telegramy i pisma z życzeniami z okazji uroczystości poświęcenia kamienia węgielnego..., sygn. 563, Błogosławieństwo papieża z okazji budowy MNW – odpis.

⁵³ Piotr Kibort, *Na Skarpie...*, op. cit., s. 69.

il. 10 | fig. 10

Uroczystość otwarcia
Działu Sztuki
Zdobniczej w nowo
wybudowanym
gmachu Muzeum
Narodowego
w Warszawie –
wycinek prasowy
z krakowskiego
tygodnika „Światowid”
| Official opening
of the Decorative
Arts Department
in the newly built
National Museum
in Warsaw – clipping
from the *Światowid*
weekly from Krakow,
23 stycznia 1932
| 23 January 1932,
Archiwum Muzeum
Narodowego
w Warszawie
| Archives of the
National Museum
in Warsaw

fot. | photo Muzeum
Narodowe w Warszawie

(1929–1933) i fatalna sytuacja finansowa stolicy pozwoliły na wykończenie w planowanym terminie (a i to z niemałym trudem) tylko dwóch pierwszych pawilonów (il. 9). Do nowego budynku przewieziono z siedziby na Podwalu głównie przedmioty sztuki zdobniczej. Przeprowadzka zaplanowana przez dyrektora (dzieła sztuki przewożono wozami konnymi i ręcznymi wózkami)⁵⁴ wymagała precyzji i uzdolnień logistycznych. Uroczystość otwarcia Działu Sztuki Zdobniczej w nowym gmachu odbyła się 14 stycznia 1932 roku⁵⁵, w obecności prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego. Prasa z entuzjazmem opisywała to wydarzenie⁵⁶. W wydanej z tej okazji odezwie, zachowanej w zbiorach Archiwum MNW, czytamy: „Stolica posiada muzeum i jest ono jednym z bogatszych w Polsce; nie ma jednak dla niego gmachu, by jego zbiory mogły się rozwijać i spełniać swoje zadania”⁵⁷. Dla upamiętnienia zatem „[...] odzyskania niepodległości Polski, jako pomnik żywy i trwały, niech wspólnymi siłami poszczególnych obywateli, zrzeszeń, gmin i rządu, wzniesiony zostanie w Stolicy gmach dla Muzeum, który obrazując dorobek kulturalny narodu, wymownie przemówi swym potężnym głosem do każdego”⁵⁸ (il. 10). Światowy krach gospodarczy spowodował, że warszawski Zarząd Miejski w ramach oszczędzania i ograniczania kosztów zatrzymał budowę pozostałych pawilonów MNW. Dopiero w sierpniu 1935 roku na polecenie prezydenta miasta Stefana Starzyńskiego zapadła decyzja o ukończeniu gmachu, a prace budowlane zostały wznowione⁵⁹.

Osiągnięcia dyrektora Gembarzewskiego nie byłyby możliwe bez wsparcia jego działalności przez kompetentną i wykwalifikowaną kadrę muzealną. W tym okresie w Muzeum zatrudnieni byli m.in.: Stanisław Gebethner (wybitny znawca sztuki zdobniczej, w MNW od 1931), Maria Mrozińska (twórca działu grafiki, w MNW od 1921), Anna Szemiothowa (numizmatyk, od 1921), Kazimierz Stefański (numizmatyk, od 1925), konserwatorzy: Bohdan Marconi (od 1922) i Józef Grein (od 1921) oraz pracujący w Bibliotece historyk sztuki – dr Kazimierz Molendziński (od 1934). Należałoby wspomnieć jeszcze Stanisława Pawłowskiego (1930), ucznia Bohdana Marconiego, który po wojnie został wybitnym konserwatorem malarstwa, byłego warszawskiego antykwariusza, muzealnego intendenta Feliksa Richlinga (od 1930), Tadeusza Chojckiego (od 1934), absolwenta Uniwersytetu Warszawskiego, który po wojnie pełnił w MNW funkcję intendenta i kustosa w Dziale Numizmatycznym oraz Kazimierza Kulikowskiego (od 1932), starszego referenta ze znajomością pięciu języków obcych⁶⁰. Można stwierdzić, że w ramach skromnego budżetu przydzielanego Muzeum przez władze miejskie dyrektor

⁵⁴ Archiwum MNW, sygn. 436, Przeprowadzki Muzeum.

⁵⁵ Archiwum MNW, sygn. 298b, Otwarcie Działu Sztuki Zdobniczej MNW w gmachu przy alei 3 Maja, 14 I 1932.

⁵⁶ Archiwum MNW, wycinki prasowe, sygn. W-11a.

⁵⁷ Odezwą w sprawie budowy gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie. Archiwum MNW, sygn. 297a, op. cit.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Uroczystego otwarcia ukończonego gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie dokonał Prezydent Rzeczypospolitej Ignacy Mościcki dnia 18 czerwca 1938. Działalność wystawienniczą MNW zainaugurowała wystawa monograficzna Aleksandra Gierymskiego.

⁶⁰ „[...] w Muzeum Narodowym nie było ani jednego pracownika z wyższym wykształceniem” – zob. St. Lorentz *Przeszłość przyszłości...*, op. cit., s. 36. Stanisław Lorentz (*Dzieje Muzeum...*, op. cit., s. 34) pisze o powołanych przez siebie na stanowiska kustoszów w MNW: dr. Juliuszu Starzyńskim, dr. Jerzym Sienkiewicz, dr. Antonim Wiczorkiewicz, dr. Kazimierzu Molendzińskim (w rzeczywistości zatrudnionym od 1934 – zatem przez Gembarzewskiego). Potem wymienione są kolejne nazwiska wybitnych polskich naukowców i muzeologów, autor nie wspomina jednak, że zatrudnił ich Gembarzewski. Może stąd wzięło się powszechne i błędne przekonanie, że Gembarzewski nie zatrudniał fachowców.

INFORMACJA

BIURO
PRASOWA
POLSKA

TELEF. 241-53 WARSZAWA UL. BRACKA 5

KORRESPONDENCI
WE WSZYSTKICH WIELKICH MIASTACH EUROPY
JEDYNE W POLSCE BIURO WYCIŃKÓW
Z PRASY CAŁEGO ŚWIATA
WE WSZYSTKICH ŻĄDANYCH SPRAWACH

WYCINEK Z WYDAWNICTWA

ŚWIATOWID (KRAKÓW)

23. STYCZ 1932

Nr _____ z dn. _____ 1932 r.

Otwarcie części Muzeum Narodowego w Warszawie.

Dnia 14 b. m. w obecności P. Prezydenta R. P., członków Rządu, Korpusu Dyplomatycznego, przedstawicieli władz samorządowych z p. prez. Słomińskim na czele, nastąpiło uroczyste poświęcenie i otwarcie działu sztuki zdobniczej w nowowytbudowanym gmachu Muzeum Narodowego. Aktu poświęcenia dokonał J. E. s. a. kard. Kakowski. Na zdjęciu P. Prezydent R. P. (x) w otoczeniu przedstawicieli dyplomacji, władz miejskich i t. d. Widoczni: szef kanc. wojsk. Prez. R. P. płk. Głogowski (1), marszałek Senatu Wł. Raczkiewicz (2), min. W. R. i O. P. Jędrzejewicz (3), poseł belgijski de l'Escaille (4), ambasador Francji Laroche (5), poseł bułgarski Roboeff (6), dyr. Muzeum Narodowego prof. Gembarzewski (7), poseł jugosłowiański Łazarzewicz (8), prez. miasta inf. Słomiński (9) i inni.

il. 11 | fig. 11

Dyrektor Bronisław Gembarzewski oprowadza grupę uczestników Międzynarodowego Zjazdu Historyków po sali ceramiki w Dziale Sztuki Zdobniczej | Director Bronisław Gembarzewski shows a group of participants of the International Historians' Convention around the ceramics room in the Decorative Arts Department, ok. l. c. 1933, fot. | photo Jan Ryś

fot. | photo Muzeum Narodowe w Warszawie

zatrudniał odpowiednich pracowników, a trudne warunki lokalowe i liczne dyslokacje miały istotny wpływ na ograniczenie liczby personelu. W zbiorach Archiwum znajdują się również liczne dokumenty potwierdzające współpracę naukową Gembarzewskiego z wybitnymi polskimi rzeczoznawcami i specjalistami oraz autorytetami w dziedzinie sztuki i konserwacji⁶¹ (il. 11).

W latach 1916–1936, dyrektor Gembarzewski stworzył w powstającym niepodległym państwie polskim nowoczesną placówkę muzealną. Aktywnie uczestniczył w organizacji Muzeum i polskiego muzealnictwa, nadzorował remonty i wieloletnią budowę nowego gmachu. Organizował i tworzył ekspozycje stałe oraz wystawy czasowe, wydawał katalogi.

⁶¹ Na przykład korespondencja dyrektora z baronem Józefem Weyssenhoffem, kolekcjonerem i znawcą numizmatyki – zob. Archiwum MNW, sygn. 344, 437, 406, 409 oraz informacje o współpracy z konserwatorem prof. Janem Rutkowskim, a także ze znawcą rzemiosła i sztuki stosowanej Feliksem Łopieńskim (firma Bracia Łopieńscy), ponadto kolekcjonerem monet antycznych i muzealnym darczyńcą Władysławem Semerau-Siemianowskim – zob. Arch. MNW sygn. 341, 343, 344 i in.: Sprawozdania z działalności MNW z lat 1925, 1926, 1927 oraz korespondencja – Różne muzealne. W Archiwum MNW przechowywana jest korespondencja dyrektora z lat 1916–1936 potwierdzająca współpracę z instytucjami polskimi i zagranicznymi oraz z kolekcjonerami i specjalistami, przykładowo sygn. 341, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 351, 352, 355, 359, Korespondencja merytoryczna MNW – Różne muzealne.

Współpracował z wieloma polskimi i zagranicznymi instytucjami, naukowcami, zatrudniał specjalistów i ekspertów. Dzięki zakupom oraz darom i legatom zbiory muzealne powiększały się dynamicznie⁶².

Lata trzydzieste XX wieku w Polsce to czas stopniowo stabilizującej się krajowej gospodarki, rozwoju przemysłu i rolnictwa, czas reform społecznych oraz przemian w szkolnictwie i kulturze. Dorastało nowe pokolenie Polaków wykształconych już w niepodległej Polsce. Zmieniająca się rzeczywistość „wymuszała” niejako nową wizję muzealnictwa. Ekspozycje o charakterze patriotycznym musiały ustąpić wystawom pokazującym szeroko rozumianą historię sztuki i propagować różnorodną twórczość artystyczną, nie tylko polską, ale i światową. Muzeum wymagało istotnych zmian programowych i otwarcia na współczesne prądy w sztuce oraz na nowe oczekiwania odbiorców. Następcą Bronisława Gembarzewskiego na stanowisku dyrektora MNW Stanisław Lorentz – 36-letni historyk sztuki, wykształcony na polskiej uczelni, z wielkim poparciem nowych władz stolicy, z prezydentem Stefanem Staryńskim na czele – dobrze wykorzystał solidne podwaliny, które stworzył Gembarzewski i od 1936 roku kontynuował dzieło swojego poprzednika.

⁶² W 1935 muzealny inwentarz liczył 126 136 pozycji – zob. Archiwum MNW, sygn. 302b.